

Upam, da ta zanimivi, četudi nepopolni pregled ni odveč. Ni imel namena samo razporediti kronološko in razvojno označiti raztreseno gradivo, ampak tudi glasno zavpiti, da so ti stropi bistven del estetske zasnove prostorov, v katerih se nahajajo; naj torej z njih odstranjanjem ne razdiramo estetskih celot. Prav jasno pa moram nasprotno tudi poudariti, da večinoma ne kaže obnavljati teh stropov tam, kjer so že nadomeščeni z oboki, razen v izjemnih slučajih, kjer je ta problem prav nepovoljno rešen in kjer je dana absolutna garancija, da bo obnovitev nanovo ustvarila res tudi prejšnjo ali vsaj novo estetsko enoto. Naj si nihče ne domišlja, da je to danes mogoče brez sodelovanja umetnika; zakaj zavedati se moramo, da je naše vsakdanje rokodelstvo estetsko neorientirano in da je posebno za vrednote, na katerih sloni estetski učinek teh stropov, izgubilo vsak smisel. Poudariti moram tudi, da del teh novejših obokov vsaj sam na sebi ni brez kvalitete in kakor nam je žal za uničenje starega miljeja, jih danes vendar ne bi podirali, da restavriramo staro. V ti zvezi omenjam n. pr. obok v ladji na Suhi pri Škofji Loki ali pa v nekdanji romanski ladji farne cerkve v Starem trgu. Odstranitev v takih in podobnih slučajih bi bila nesmiselna ter praktično in estetsko nepotrebna.

NASTAJANJE NOVE UMETNOSTI.

DR. JOS. REGALI.

1.

Po napoleonskih vojskah, ki so bile prava igrača napram svetovni vojski, je nastopila splošna utrujenost, umetnost je zavila v idilo. Dandanes pa vlada delirij, strašna razbolelost, kajti svetovna vojska je zadela evropsko družbo, ki je neprimerno bolj razvita kot pred sto leti, naravnost v bistvo. Ljudje brez nravne resnobe, razjedeni od strasti, slučajno pahnjeni na odločilna mesta, so ustvarjali novo obliko sveta. Zmešali so se celó miselni pojmi. Logika je umrla. Pravica in avtoriteta sta samo še vprašanje sile. Dan za dnem padajo žrtve brez krivde v gospodarski prepad. Duševni poklici so obubožali ter tlačanijo barbarom. Skrb za golo življenje mori tudi v idealistih vsak polet. Izpodkopane so nravne podlage narodov in posameznikov. Nad grobovi se vrši maskerada, ko bo pa odbilo polnoči, se bodo odprla brezna pod vrtoglavi plesalci. Evropska kulturna skupnost je razbita. Oplajajoče kulturne stike je onemogočilo dvoje sovraštvo. Romanski zapad stoji kot gladia-tor z mečem v roki, germanska sredina leži na tleh, Rusija je obdana z zidom. Smisel za skupnost je skrita v temni megli. Ljudske množice so prevzete materializma. Za to jih tepe surova moč šarlatanov in

sejmskih komedijantov. Najsplošnejše dnevno geslo je sport, kultura telesa. Smisel za estetične vrednote je izginil. — Tako je ozračje, iz katerega naj zraste nova umetnost.

2.

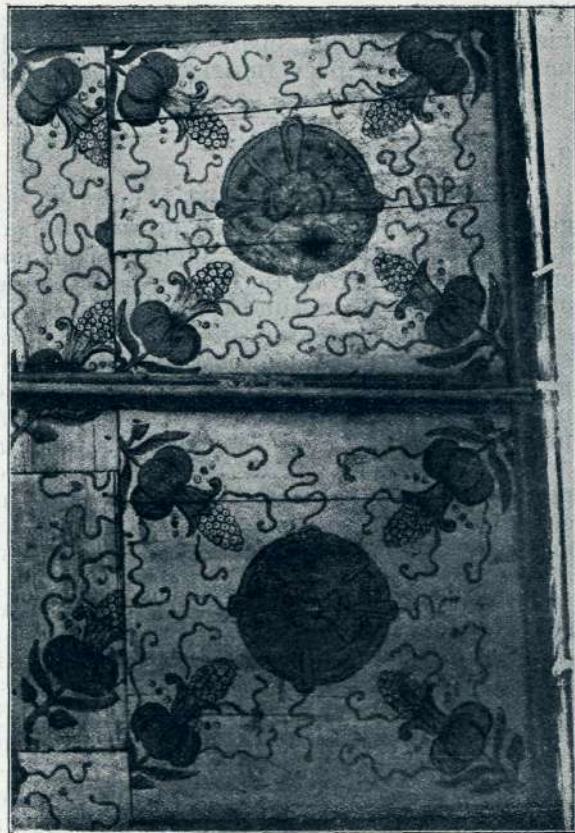
V polpretekli dobi se je razvil v upodablja-joči umetnosti iz plein-aira impresionizem, ki je bil posledica razglabljajočega mišljenja tega časa. Namesto sinteze — analiza. Za impresionizmom so se pojavili osebni slogi posameznih umetnikov kot protest proti znanstvenemu pojmovanju umetnosti. Oglasil se je stari Egipet in daljna Japonska. Ekspresionizem je začel utirati nova pota. Hotoč podajati duševne doživljaje namesto posnetkov narave, notranjost in duševne momente namesto tega, kar vidi oko, je izgubil vsak čut za obliko, ki naj bi bila v upodablja-joči umetnosti ključ do lepote in sredstvo za izraz estetičnih misli. Zadnji izrastek kubizma in futurizma je konstruktivizem, ki se je razrastle v sovjetski Rusiji in je segel tudi na Nizozemsko; Malevič, Tatlin, Mondrian in drugi so njega označevalci. V sovjetski Rusiji nastopajo tudi »imagineisti«, ki oznanjajo »lepoto neprestano menjajočih se pojavov«. Tatlin je zavrgel podobo v starem smislu, češ, da je za tridimenzionalno ploskev pretesna ter je ustvaril »umetnost stroja« s konstrukcijo, logiko, ritmom in materialom pa tudi z »metafizičnim duhom« stroja. Vsaka snov mu je dobra. Les, steklo, papir, pločevina, železo, vijaki, žebli, premakljivi posamezni deli slike, drobeci stekla, s katerimi je potresena ploskev, električne armature itd. — vse to služi Tatlinovi umetnosti. Take vrste umetnik mora seveda biti izvežban rokodelce, strojni tehnik. To umetnost proglašajo nje zagovorniki za zmago razuma in snovnosti, za cvet današnje resničnosti, suverene tehnike in zmagoslavnega materializma. (V Rusiji imajo mladi umetniki navado, da preslikavajo cele ulice hiš s pisanimi ornamentami, barvajo drevesa in grede v parkih, da bi dosegli umetnostne učinke.) V Rusiji so uradoma zatrlji umetniške akademije ter so postavili na indeks Arcibaševa, Andrejeva in Merežkovskega.

Tudi v zapadni Evropi je zavrgel mladi rod dosedanje umetnostne oblike, toda šel je v drugo smer kot boljševiška umetnost, ki ni umetnost v resničnem smislu, kolikor služi po ukazih države le propagandi boljševizma. V zapadni Evropi je nasprotno podrl mladi rod iz individualističnih teženj tradicijo išoč novih potov za to, ker so se mu stara zdela razhojena in nesposobna, da bi po njih uveljavil svojo osebnost. Novi rod se je zagledal v primitivnost quattrocenta in je šel celó do umetnosti primitivnih narodov. Glavni znak početkov novih evropskih umetniških strem-ljenj je skrajna enostavnost, strogi primiti-vizem.

Modroslovec in esteta Herman grof Keyserling razglablja o tem v eseju »Zgradba duhovnosti« takole:

»Sedanja mladina je zrastle v strelskih jarkih. Nasilno primitiviziranje, ki ga je povzročila vojska, je privedlo do konca razvoj, začet po preiščeni intelektualnosti. Na vprašanje: »zakaj in čemu določene forme,« so odgovarjali, da so forme sploh nepotrebne. Tako je ono, kar tako radi imenujejo futurizem, za ljudi, ki jih zanima prastanje, najboljša duševna hrana. Po taktu krčevito hitrih pesmi, krivonogo korakajoče, z nahrbtniki obložene ženske-izletnice, brez najmanjše ničemurnosti, zbujaajo starodavne vizije iz onega pračasa, ko o lepem spolu še ni bilo govora. Nadaljnji nauk najdeš v kopalščih. Tu se človeku posveti, kako zelo da je to, kar ljudje imenujemo ljubezen, odkar so se pojavili pesniki, umetna tvorba in kako jo je vsled tega lahko spraviti s sveta. Napačno pojmuje življenje v modernih kopalščih, kdor ga smatra za demoralizujoče; nasprotno ono pride po najkrajši poti do popolne nedolžnosti. Kdo bi mogel dvoriti dami, ki se pokaže takoj nezakrita? V začetku se pač lahko povrneje razmere iz Sodome in Gomore, če odpade distanca, sčasoma pa nastopi popolnoma nujno ravno nasprotje. Nobena žival ni pokvarjena, le malo jih je poželjivih. Kjer preneha samodelovanje fantazije, tam postane hotenje narave zakon. Greh se neha, zmaga nedolžnost. Gospodje in dame postanejo samci in samice, ki se srečavajo, razen v kratkih trenutkih, brez vsakega zanimanja.«

»Zadnjo besedo ima najmodernejša umetnost. Naj je dadaistična ali pa ekspresionistična, šušmarska ali pa genialna, vedno stremi za stanjem, ki je vladalo, preden so začeli ustvarjati sedanje forme. Zakaj ne? Prehodila bo vnovič stara pota do kulture, upajmo da z ono zavestjo izvirnosti, ki navdaja vsakogar v prvi ljubezni, in bo prišla najbrž kmalu do nove klasike. Zaenkrat pa je umetnost prenehala biti umetnost. Vrnila se je v naročje pramatere, odkoder se je izdiferenciralo vse stvarstvo. Prav vsled tega vpliva globoko in po vsi pravici. Tudi drevesne korenine so globlje kot krona. Nobena artikularna govorica ne pove toliko kot prvo jecljanje. Zakaj? Ker se človeštvo še ni naučilo popolnoma govoriti. Odprta je torej tistemu, ki je sit dosedanjega ustvarjanja, še druga boljše pot kot »nazaj k naravi«. Opozoril bi le ljudi, ki jim niso neprijetna filozofska razmotrivanja, na sledeče: boj zoper konvencionalnost, temeljito zapčet in voden, ni ničesar drugega kot boj zoper vse, kar je rojeno iz duha sploh. To je dokazal boljše vizem vsemu svetu, če gledamo s stališča narave. Brez zavednih in samovoljnih omejitev ni ljubezni, ne socialne izobrazbe niti umetnosti. Kant je pokazal, kakšna zamotana mreža pojmovnih odnosov je potrebna, da se rodi, kar imenujemo

KOSTANJ: LESENI STROP, NOVEJSI DEL (1725).

znanstveni ljudje spoznanje. Živalski instinkt ne rabi takih posrednosti, za to pa je omejen in ne more imeti spoznanja v našem smislu. Iz vsake svobodne duševne konstrukcije nastane nova etaža nalik resničnosti in ni mogoče predvideti doklej gre ta razvoj. Ali ni ničesar vzvišenejšega kot ljubezen, ki jo poznamo doslej? Mistiki so slutili vzvišenejše stvari. Ali ni plemenitejše skupnosti kot so doslej uresničene? Utopistov ni manjkalo nikoli. Toda utopija v socialnem življenju pomeni navadno nekaj drugega kot pa enačba višje vrste v matematiki, poduhovljena oblika lepote v umetnosti. Uresničenje slednje je mogoče, naj bo že v praksi kakorkoli. Edino nujno je, da dana konstrukcija pogojev ne nasprotuje lastni možnosti. Vsled tega je, mimogrede rečeno, neizvedljiv dosedanji socializem. Toda narava sama nam ne stavlja nikakih mej, prav gotovo ne navzgor. Od svobodne volje je odvisno, da določi resničnosti take ali drugačne meje. Vsled tega je podiranje duhovnosti, ki se dandanes vrši in vseh poljih, strahotna zabloda. Damo je mogoče ponižati v ženščino, ljubezen spraviti iz sveta, umetnost oropati vseh njenih najvišjih sredstev, — toda za to ne bo življenje boljše, ampak ubornejšee. Periodična obubožanja so sicer do gotove meje neizbežna. Toda razkroj ni nikoli ideal. Da iščejo ljudje

ideal v razkroju, naj se pojavlja v boljše-
vizmu ali modernih kopalščih ali izletnikih
moderne baže ali pa v futuristični umetnosti,
je tragikomična zmeta našega časa.«

3.

Primitivizem v najmodernejši umetnosti, ki
ga omenja Keyserling, je sam na sebi propad
umetnosti. Kajti umetnost nima namena po-
enostavljati življenja, njen namen je življenje
napravljati lepše in finejše. Primitivizem je
dal priliko šarlatanstvu in nezmožnosti, da
sta se razkošatila v umetnosti. Če bi bil pri-
mitivizem sam na sebi bistvo najmodernejše
umetnosti, bi bila bodoča umetnost obsojena
na smrt. Načelo ekspresionizma, da podaja
duševna doživetja, gola in neizbrušena, pa je
moralo privedi najprej do zanemarjanja in
celo do zanikanja oblike. Toda gonilni
motiv ekspresionizma je v bistvu
obrat iz narave v človeku, iz ob-
jektivnosti v notranjost. To pa je
nov vidik, ki odpira velike perspektive. Res-
nični ekspresionizem ne polaga več važnosti
na način, na »kako«, ampak na »kaj«. Ta-
lenti mladega rodu hočejo nekaj
izraziti, nekaj povedati, gre jim
le za vsebino, in sicer duhovno vse-
bino. So to še rudimenti, v njih je pa seme
nove umetnosti. Med vrstami najmodernejših
slik in tipov, ki odbijajo po zmedenih in ne-
urejenih oblikah, iz blaziranega brbljanja in
puhlelega šušmarstva se pokažejo včasih stvari,
ki naravnost presenečajo po veliki izvirnosti
in sili notranje vsebine. Te pojave je najti
v najmodernejših delih Francozov, Nemcev,
Italijanov, Čehov in tudi pri nas v umetnosti
»Kluba mladih«.

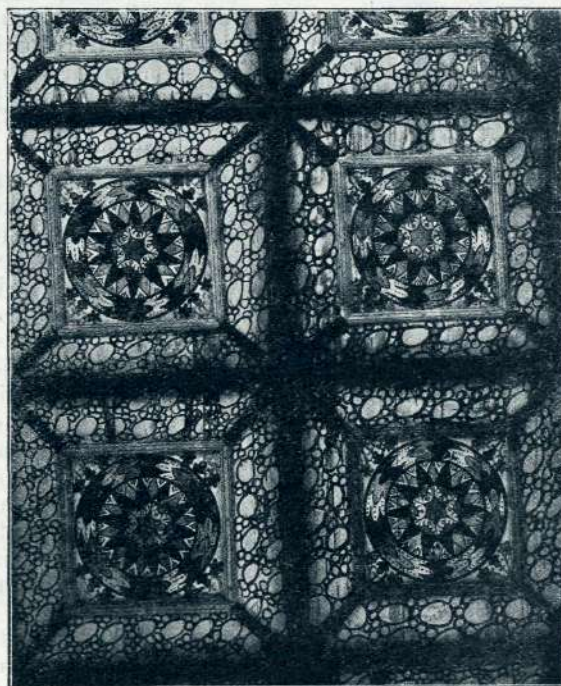
Geslo Part pour Part stopa v ozadje.

* * *

Velikih svetovnih dogodkov evropska duša
še ni prebavila. Razkroj in kaos še ni končan.
Ni pa dvoma, da bodo vse minule in sedanje
strahote izzvale velik odpor evropske psihe,
ki bo reagirala z veliko silo. Obsodila bo
polpreteklost in sedanjost, obrnila se bo
vsled tega logično od realnosti in iskala ravn
nasprotnih ciljev kot dosedaj. Ves razvoj
tehnike, niti radio niti kino ne bosta tega
preprečila, ker je tehnika le sredstvo za udob-
nejše življenje, ne pa namen človekov.
Nova umetnost še ni rojena. Balast in pleve
morajo izginiti. Poleg nove vsebine mora
priti tudi resnična forma. Smer gre v mi-
stiko, pojavlja se duh gotike. Ko se bo iz-
kristalizirala tudi še nova umetnostna oblika,
bo vstala nova umetnost. Kajti umetnost je
vedno harmonija vsebine in oblike. V novi
umetnosti pa bo vsebina močnejša in elemen-
tarnejša kot je bila v umetnosti, vsaj odkar
je zatonil zadnji veliki slog, barok.
Nastal bo nov izrazit slog in doba umetnosti,
ki bo zopet prežela ljudske množice. Impresio-

nizem ni mogel ustvariti novega sloga, ker
je bil le detajl, le specializiranje, pa tudi
real zem ne, ker je bil tudi predvsem tehnični
problem. Za ustvaritev sloga je treba glo-
bokih duhovnih podlag, velikih in elemen-
tarnih gibalnih sil, ki se kažejo ravno v
obračanju v abstraktnost.

Nova umetnost, novi slog utegne postati večji
kot prejšnji, ker bo teritorij in pogon silnejši
— vsa Evropa —, ako ni zapad zapisan
poginu.

BELI KAMEN (WEISSENSTEIN): LESENI
STROP, STAREJŠI DEL, DETAJL (L. 1725).

UMETNIŠKE MOŽNOSTI KINA.

FRANJO ČIBEJ.

Naše stališče napram kinu je navadno
zelo enostavno. Na kratko ga obsodimo
in njegove slabe strani porazdelimo v
različne predalčke npravo slabega, verstvu
sovražnega, vzgojno kvarnega, estetično in
umetnostno brezpomembnega. S tem je za-
deva rešena. Do edino pravega stališča na-
pram kinu se ne povzpemo: do živega,
intuitivnega, ne deduktivnega vživetja v
njegovo bistvo in v življenjsko silo, ki jo
nosi v sebi.

Rade volje priznam, da je v celoti vloga
kina danes skoro izključno nekulturna. In
nekulturi ne bomo nikoli priznavali pravice
do obstoja. Tudi ni treba, da bi iskali kinu
nepotrebnih novih prijateljev. Pač pa je
nastala potreba, da izkažemo gotove umet-
niške možnosti, ki leže v kinu, in jih spravi-